

УДК 39:316.346.3

Р. В. Міксюк, старшы выкладчык (БДТУ)**ЭТНАКУЛЬТУРНАЕ НАВУЧАННЕ І ВЫХАВАННЕ МОЛАДЗІ**

У публікацыі разглядаюцца сутнасць, змест і асноўныя шляхі ажыццяўлення этнакультурнага навучання і выхавання, яго значэнне для маладога пакалення, падкрэсліваецца роля роднай мовы, фальклору, нацыянальных звычаяў, традыцый, абрадаў, патрыятычнага выхавання ў фарміраванні этнічнай культуры. Дадзены звесткі з гісторыі педагагічнай думкі аб адносінах да этнакультурнага выхавання, а таксама рэкамендацыі аб укараненні ў вучэбна-выхаваўчы працэс элементаў нацыянальнай культуры.

The article contains the sense, contents and basic ways of executing the ethnic and cultural education of younger people and its meaning for them. Emphasizes the role of native language, folklore, traditions, customs and patriotic education in the process of forming the ethnic culture. Gives the reference to the history of pedagogical thinking on ethnic and cultural education, recommendations on implementation of the elements of national culture to the educational process.

Уводзіны. Сённяшнія рэаліі айчыннага грамадства, якое істотна абнавілася за апошні час, патрабуюць абнаўлення і некаторых паняццяў культуры і традыцый. Доўгі час пад культурай меліся на ўвазе толькі вынікі дзейнасці людзей, а тыя спосабы і формы чалавечай дзейнасці, што не фіксаваліся ў выніках, не ўключаліся ў паняццёвае поле культуры і інтэрпрэтаваліся як быт ці побыт. Сёння такія падыходы ўжо не актуальныя. У сусветнай этналогіі і культуралогіі на першы план выходзіць універсальнае паняцце «тэхналогіі», якое ў жыцці і прагрэсе грамадства мае амаль невырашальнае значэнне. Таму паняцце побыту лепш уключыць у шырокае паняцце сацыяльнай культуры. Што тычыцца паняцця традыцыі, то яно замяняецца антыподам навацыі. Падобныя абмежаванні не ўлічваюць такую фундаментальную рысу існавання і эвалюцыі, як ўстойлівасць і пераемнасць. Толькі шырэй паглядзеўшы на традыцыю як на тое, што існуе заўсёды з намі і вакол нас, можна належным чынам заўважыць і ацаніць працэсы пераемнасці ў нашым жыцці.

Асноўная частка. Вышэйшая школа з'яўляецца працягам этнакультурнага навучання і выхавання пасля сярэдняй школы і дзіцячага садка, так званым непарыўным звязом. Педагогі павінны ўсебакова і глыбока вывучаць праблемы этнакультурнага развіцця і выхоўваць моладзь у адпаведнасці са зменамі не толькі сацыяльна-эканамічных умоў, але і з улікам спецыфікі жыцця, форм культуры і побыту, народных звычаяў і традыцый, нацыянальнага характару і менталітэту і шмат іншага.

Асноўнымі задачамі этнакультурнага навучання і выхавання з'яўляюцца фарміраванне матывацыі моладзі да самаразвіцця на аснове этнічнай культуры, стымуляванне і актывізацыя працэсу этнічнай ідэнтыфікацыі, спрыянне развіццю самабытнасці кожнага маладога чалавека праз арыентацыю на этнакультурныя каштоўнасці, фарміраванне духоўна-маральных па-

зіцый маладога пакалення на аснове гістарычна-традыцыйных ідэалаў і каштоўнасцей беларускага народа.

Безумоўна, нельга забывацца на тое, што фарміраванне этнічнай культуры асобы прадугледжвае таксама далучэнне да агульначалавечых дасягненняў сусветнай культуры. Вышэйшая школа мае магчымасць сінтэзаваць этнацыянальныя і агульначалавечыя каштоўнасці. Аднак, трымаючы накірунак на інтэграцыю ў сусветную культуру, мы не павінны страчваць сваю, адметную. Уздзеянне абедзвюх культур на фарміраванне асобы ўзаемазвязаны. Глыбокае вывучэнне агульначалавечай культуры дапамагае асэнсоўваць і лепш разумець асаблівасці культурнай спадчыны свайго народа, стымуляе развіццё этнічнай свядомасці. Аднак інтэграцыя ў сусветную культуру, разуменне вяршынь дасягненняў чалавечтва магчымы толькі пасля авалодання культурнай спадчыны свайго народа, свайго этнасу.

З гісторыі педагагічнай думкі вядома, што да этнакультурнага выхавання многія вучоныя адносіліся больш станоўча. Ідэя пабудовы нацыянальнай школы закладзена ў агульнавядомай канцэпцыі К. Д. Ушынскага аб народнасці выхавання. Шмат прапаноў па ўключэнні этнакультурнага кампанента ў выхаванне і навучанне былі ўнесены Ф. А. Дыстэрвегам, В. М. Сарокам-Расінскім і іншымі педагогамі. Даследчыкі-асветнікі XIX – пач. XX ст. падрыхтавалі грунт, грамадскае ўспрыманне, стварылі падмурак для выкарыстання народнай педагогікі ў працы школы. Іхнія ідэі атрымалі развіццё ў дзейнасці настаўнікаў па стварэнні беларускай народнай школы.

Выхаванне чалавека – вельмі складаны, разнастайны і супярэчлівы працэс. Этнакультурнае выхаванне – толькі адна яго частка. Невыпадкова мы звяртаемся да народнай педагогікі. Менавіта яна дазваляе выгадаваць фізічна загартаваных і духоўна багатых людзей, асноў-

нымі якасцямі якіх стануць працавітасць, дабрачыннасць, адказнасць. Сёння нацыянальная адукацыя базіруецца на метадах народнай педагогікі, на яе «маральным кодэксе».

Узнікае пытанне: а ці не прывядзе нацыянальная адукацыя да нацыянальнай самаізаляцыі, да раз'ядноўвання народаў? Адказ на гэта пытанне дае М. М. Рубінштэйн: «агульначалавечую ідэю мы можам спалучаць і выяўляць у школе на ўважлівым вывучэнні ўсяго роднага, народнага (але не толькі яго аднаго). Усё вывучэнне павінна быць насычана тэндэнцыяй – духам, каб кожны народ сваім быццём і па-свойму даў як мага больш не толькі сабе і сваім сынам, але і ўсяму чалавецтву і чалавечнасці» [1].

Неабходнасць ведання роднай мовы, народных звычаяў і традыцый, вывучэнне народнай педагогікі маюць вялікае значэнне для практыкі выхавання дзяцей і моладзі.

Родная мова з'яўляецца асноўным носьбітам духоўнай культуры народа, праз яе выяўляецца нацыянальная самасвядомасць. Цурацца роднай мовы – значыць страціць пачуццё нацыянальнай годнасці, той дух патрыятызму, які яшчэ захаваўся ў генах беларусаў ад нашых продкаў. В. Цяпінскі асуджаў тых адукаваных прадстаўнікоў беларускага народа, якія ганьбавалі роднай мовай і нават адракаліся ад яе. С. Будны, В. Цяпінскі настойліва прапагандавалі высокія літаратурныя вартасці беларускай мовы, бо ведалі, што родная мова – гэта аблічча нацыі. Яны глядзелі на некалькі стагоддзяў наперад, усвядоміўшы ролю роднай мовы ў яднанні суайчыннікаў, росквіце нацыі.

У Беларусі зараз дзяржаўнымі мовамі з'яўляюцца беларуская і руская. Моладзь павінна валодаць абедзвюма, аднак педагог павінен памятаць, што галоўнае адрозненне этнічных моў не столькі ў розных назвах адных і тых жа прадметаў ці з'яў, а ў розным іх бачанні. Дзякуючы мове народ пакідае ў спадчыну нашчадкам свой светапогляд, свае ідэалы, каштоўнасці, сваё бачанне жыцця. Мова згуртоўвае этнічныя супольнасці, матэрыялізуе гістарычную памяць. У. У. Протчанка адзначаў, што «трэба браць да ўвагі не толькі багацце і разнастайнасць лексікі, але і структуру, не толькі знешнія формы выражэння сэнсу, але і сам сэнс. Трэба лічыцца з найгалоўнай асаблівасцю: менавіта ў структуры кожнай нацыянальнай мовы ўвасабляюцца сляды думак бацькоў, дзядоў, прадзедаў і прашчुरаў, іх жыццёвая псіхалогія і філасофія» [2].

Этнакультурныя звычаі, традыцыі, абрады ўплываюць на развіццё і фарміраванне чалавека кожнага новага пакалення і выконваюць вядучую ролю ў выпрацоўцы светапогляду, вызначаюць паводзіны ў штодзённым жыцці. Асаблі-

вае значэнне маюць звычаі і традыцыі, звязаныя з сямейным і працоўным жыццём чалавека. Менавіта перадаючыся па спадчыне з пакалення ў пакаленне ў беларусаў зацвердзіліся такія маральныя каштоўнасці, як гуманізм, калектывізм, культ маці, культ працы, культ сям'і, талерантнасць, дабрачыннасць, пачуццё абавязку і інш. Сёння высока ставіцца роля традыцыйнай беларускай сям'і як асновы і крыніцы развіцця педагогічных ідэй, якая назапашвала традыцыі педагогічнай культуры народа на працягу многіх стагоддзяў. Сям'я – асноўны інстытут, дзе фарміруюцца грамадзянска-патрыятычныя пачуцці і свядомасць будучага грамадзяніна, таму першаснасць і працягласць кантакту бацькоў з дзецьмі ператвараюць сям'ю ў вядучы выхаваўчы орган. Менавіта ў сям'і ўзнікае цікавасць да культуры, мовы, гісторыі сваёй краіны, да яе традыцый і звычаяў, пачынае фарміравацца грамадская і палітычная актыўнасць маладой асобы. У сувязі з гэтым дзяржаўныя органы павінны клапаціцца пра лёс сям'і, аказваць ёй падтрымку. У сваю чаргу сувязь сям'і, навучальнай установы і соцыуму, будзе мець станоўчы вынік ў выхаванні.

Важную ролю ў фарміраванні этнічнай культуры адыгрывае патрыятычнае выхаванне, якое пачынаецца з ранніх этапаў жыцця чалавецтва, з паняцця «малая радзіма». Паняцце «вялікая радзіма» ўспрымаецца пазней як дзяржава, як грамадства, дзе чалавек жыве, і як культура, у якую ён інтэграваўся. Сюды ж далучаюцца паняцці грамадзянская пазіцыя, абарона нацыянальных інтарэсаў. У аснове патрыятызму – выхаванне любові да маці, да роднага краю. Пазней развіваецца пачуццё гонару за сваю Радзіму і свой народ, фарміруюцца патрыятычныя перакананні і пачуцці праз справы і ўчынкi.

Вядомы беларускі асветнік В. Цяпінскі адзначаў, што нацыянальна-патрыятычнае выхаванне з'яўляецца сродкам захавання духоўнай спадчыны народа і заклікаў да адраджэння яго славы і нацыянальнай годнасці. Патрыятычныя пачуцці ў час зніжэння нацыянальнай духоўнасці сярод беларускага насельніцтва выражаліся пераважна ў пачуццях прывязанасці людзей да роднага краю. Як вядома, такі мясцовы патрыятызм стаў галоўным захавальнікам нацыянальнай свядомасці беларускага народа. Народная песня, казка, прыказка, паданне, якія адлюстроўвалі рэаліі нацыянальнага быцця простага беларуса, нараджаліся несвядома ў глыбіні народнай душы, будзілі гераізм і старажытнае пачуццё любові да роднай зямлі. Творы вуснай народнай творчасці перадаваліся ад бацькоў да дзяцей, з'яўляліся лепшым метадам выхавання нацыянальнага пачуцця і забяспечвалі яму шлях высокамастацкага раз-

віцця. Менавіта фальклор стаў крыніцай культурнай дзейнасці беларускіх асветнікаў XIX і пачатку XX ст. Беларуская літаратура гэтага часу фарміравалася ў сістэме духоўных і гістарычных каштоўнасцей, створаных геніем народа-працаўніка. Грамадзянскае і патрыятычнае выхаванне павінна ажыццяўляцца праз узаемадзейне устаноў адукацыі, сям'і і соцыуму, што дазволіць сфарміраваць у моладзі ўстойлівыя ўяўленні аб міры, грамадстве, дзяржаве, аб сваёй краіне і яе культуры.

Правільна арганізаваны працэс патрыятычнага выхавання фарміруе ў моладзі пачуццё інтэрнацыяналізму, грамадзянскасці, гуманізму.

Выкладчыкі павінны выхоўваць моладзь сацыяльна актыўнымі, адказнымі грамадзянамі, патрыётамі, якія будуць валодаць сістэмай агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей і ідэалаў.

Як паказвае гістарычная практыка, пытанні выхавання моладзі ў духу любові і адданасці Бацькаўшчыне, вернасці грамадзянскім ідэалам хвалявалі грамадскасць і педагогаў яшчэ ў старажытнасці. У сярэднія вякі далучэнне простых грамадзян да нацыянальнай культуры, традыцый продкаў стала кансалідуючым сродкам беларускай нацыі і фактарам захавання яе духоўнай спадчыны.

Састаўной часткай традыцыйна-бытавой культуры народа застаюцца абрады, якія зарадзіліся ў першабытным грамадстве, калі людзі імкнуліся заклінаннямі ўздзейнічаць на незразумелыя з'явы прыроды. Абрады былі звязаны з гаспадарчай дзейнасцю, бытавымі ўмовамі, грамадскімі адносінамі і падзяляліся на каляндарна-вытворчыя (земляробчыя, паляўнічыя, жывёлагадоўчыя, рыбалоўныя), сямейна-бытавыя (вясельныя, радзільныя, пахавальныя), грамадскія і царкоўныя. Старажытная абраднасць ляжыць у аснове калядавання, масленіцы, шчадравання, абрадаў купальскай ночы і інш. Многія абрады звязаны з культукам продкаў (дзяды, радаўніца). Абрады ў аснове сваёй захоўваюць народную спецыфіку і нацыянальны каларыт, ўтрымліваюць у сабе элементы песеннага, харэаграфічнага, драматычнага, дэкарацыйна-прыкладнага мастацтва. З імі звязана сялянска-абрадавая паэзія, фальклор.

У наш час абрады страцілі сваё першапачатковае значэнне, зменшылася ў іх роля рэлігійных элементаў. Хоць абрады і перайшлі ў разрад гульняў, святочных забаў, аддаць іх на забыццё будзе вялікая страта.

«Адным з істотных недахопаў сучаснай арганізацыі этнакультурна арыентаванай адукацыі з'яўляецца пабудова яе на асобных фрагментах народнай культуры», таму нельга сфарміраваць цэласнае ўяўленне аб этнічнай культуры.

Пры распрацоўцы сістэмы этнакультурнага навучання і выхавання неабходна выкарыстоўваць навішчыя педагогічныя тэорыі і метадыкі, якія прадугледжваюць актыўнае ўключэнне этнакультурных каштоўнасцей у адукацыйны працэс.

Так, асобнае месца на кафедры беларускай мовы БДТУ адведзена распрацоўцы праектаў («Этнакультурнае выхаванне», «Мова зямлі» і інш.) і ўкараненню іх ў вучэбны працэс. Непасрэдна ў вучэбны працэс уключаны 25 тэм («Этнаграфія Беларусі», «Фальклор як скарбніца этнічнай культуры беларусаў», «Святы і абрады беларусаў» і інш.) для рэферыравання і прэзентацыі ў групах. Студэнтамі складаюцца радаводны, распрацоўваюцца творчыя і навуковыя працы на мясцовым матэрыяле («Палескае вяселле», «Фальклор Чэрвеньшчыны», «Легенды і паданні Наваградчыны», «Тапаніміка Пухаўшчыны» і падобныя), даследуецца гістарычны лёс беларускага народа, яго традыцыі, звычаі, абрады. У пазавучэбную дзейнасць уключана праца гурткаў «Спадчына», «Памяць», «Пазнай свой край», «Крыніца», «Мая радзіма Беларусь». На кафедры распрацаваны матэрыялы конкурсаў па адпаведнай тэматыцы, праводзяцца музейныя заняткі, экскурсіі ў многія гарады і славутыя мясціны Беларусі, наладжваюцца выставы творчых прац і вырабаў з прыроднага матэрыялу, вышыўка, вязанне, разьба па дрэве і інш.

Заклучэнне. Народныя традыцыі і звычаі выхавання – значная частка этнакультурнай спадчыны любых народаў. Захоўваць, вывучаць і перадаваць іх нашчадкаў – умова жывучасці этнасу і яго самабытнай культуры.

Неабходна даводзіць моладзі, што жыццё павінна будавацца па законах ісціны, дабра і прыгажосці. Варта адзначыць, што толькі той чалавек, які прыняў у аснову ўласнай жыццёвай пазіцыі маральныя каштоўнасці свайго народа, зможа накіраваць сваю дзейнасць на натхнёную творчасць ў імя і на карысць гэтага народа.

Народная педагогічная сістэма любога этнасу – вынік працяглага па часе працэсу ўзаемадзейнення выхавальнікаў і выхаванцаў, працэсу, які не з'яўляецца вывучаным і закончаным.

Літаратура

1. Рубинштейн, М. М. Очерки педагогической психологии. – 3-е изд., перераб. и доп. / М. М. Рубинштейн. – М.: Задруга, 1920.
2. Протченко, В. В. Родное слово – источник развития личности, духовности народа / В. В. Протченко // Адукацыя і выхаванне. – № 12. – 1994.
3. Болбас, В. С. Мадэль этнакультурнага выхавання / В. С. Болбас // Народная асвета. – 2010. – № 1. – С. 76.

Паступіла 30.05.2011